РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента, завідувачки кафедри історії та етнології України Українського державного університету імені Михайла Драгоманова Візер Світлани Олександрівни

на дисертаційне дослідження Янауера Мечислава Мирославовича «Адміністративно-правове регулювання державно-конфесійних відносин в Україні в умовах мегаполісу»,

подане на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності В7 Релігієзнавство, галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами. Дисертаційна робота Янауера Мечислава Мирославовича присвячена дослідженню адміністративно-правового регулювання державно-конфесійних відносин в Україні в умовах функціонування великого міста. Обрана тема є науково значущою та практично актуальною, оскільки стосується сфери, у якій перетинаються свобода совісті, релігійний плюралізм, публічне адміністрування, муніципальна політика, історична пам'ять і безпекові виклики сучасної України.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається не лише сучасним станом державно-конфесійних відносин в Україні, а й тривалою історією формування цієї сфери. Українська модель взаємодії держави і релігійних організацій складалася під впливом різних політико-правових режимів, імперських і радянських практик контролю над релігією, пострадянського відновлення свободи совісті, становлення незалежної державності, конфесійної плюралізації та новітніх деколонізаційних процесів. Саме тому сучасні адміністративно-правові проблеми у сфері релігії не можуть бути належно осмислені без урахування їхнього історичного походження.

Особливого значення ця проблематика набуває в умовах мегаполісу. Велике місто зосереджує адміністративні, культурні, символічні й комунікативні ресурси, а також різні історичні пласти релігійного життя: сакральні пам'ятки, давні й нові релігійні громади, конфесійні інституції, міграційні спільноти, форми соціального служіння та релігійної присутності в публічному просторі. У цьому сенсі мегаполіс є не просто місцем реалізації державної політики у

сфері релігії, а історично сформованим простором, у якому наслідки попередніх моделей церковно-державних відносин поєднуються з новими викликами українського суспільства.

З огляду на це звернення дисертанта до адміністративно-правового регулювання державно-конфесійних відносин в умовах мегаполісу є науково доцільним. У роботі показано, що питання свободи віросповідання, рівності релігійних організацій, доступу до міського простору, земельно-майнових процедур, охорони культурної спадщини, безпеки та міжконфесійної взаємодії мають не лише нормативний, а й історичний вимір.

Дисертаційне дослідження корелювалося з результатами науково-дослідної роботи «Єдність православних в Україні як фактор національної безпеки» (державний реєстраційний номер НДР: 0123U102101), що реалізовувалася на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Наукові положення, сформульовані в дисертаційному дослідженні, є аргументованими та достатньо обґрунтованими. Важливо, що автор розглядає сучасне адміністративно-правове регулювання державно-конфесійних відносин у контексті тривалої трансформації українського релігійного простору. Це дає змогу простежити зв'язок сучасних правових і управлінських проблем із попередніми етапами розвитку церковно-державних відносин, радянською спадщиною регулювання релігії, пострадянським відновленням свободи совісті та викликами, що постали перед Україною в умовах війни й деколонізаційних процесів. Дисертантом запропоновано теоретико-прикладну модель адміністративно-правового регулювання державно-конфесійних відносин у мегаполісі, яка є адаптованою до постсекулярних трансформацій, поліконфесійності міського середовища та актуальних безпекових ризиків й базується на засадах партнерства між органами влади та релігійними організаціями. Обґрунтовано процедурно-орієнтований підхід до муніципального врядування релігійною різноманітністю та удосконалено підходи до розуміння локальної релігійної політики як багаторівневої системи дій публічної влади. Набули подальшого розвитку питання щодо аналізу

нормативно-правового забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій в Україні шляхом зіставлення з міжнародним досвідом, зокрема в аспекті імплементації європейських стандартів свободи віросповідання у локальні адміністративні практики.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій. Достовірність наукових положень дисертації забезпечена залученням репрезентативного масиву джерел, серед яких особливу цінність становлять нормативно-правові акти як українського законодавства, так і європейського, фахова література та матеріали періодичних видань. Важливу роль у верифікації фактологічних даних відіграли використані автором рішення Європейського суду з прав людини, щорічні звіти профільного підрозділу, що займається управлінням в релігійній сфері у м. Києві, окремі соціологічні й аналітичні джерела. Здобувач продемонстрував здатність до глибокого переосмислення специфіки сучасних державно-конфесійних відносин в умовах функціонування поліконфесійного міського простору, ефективно застосовуючи сучасний методологічний інструментарій та здійснюючи критичний аналіз наявної літератури.

Дисертація має самостійний і завершений характер. У ній державно-конфесійні відносини розглянуто як систему конкретних адміністративних, інституційних та соціокультурних практик, що особливо виразно проявляються в умовах мегаполісу. Такий підхід є науково виправданим, оскільки саме велике місто концентрує різні форми релігійної присутності, історичної спадщини, міжконфесійної взаємодії та взаємин релігійних організацій із публічною владою.

Важливим є використання історичного методу, завдяки якому дисертантові вдалося показати не лише сучасний стан державно-конфесійних відносин, а й послідовність їхнього формування. Історичний підхід у роботі виконує змістовно важливу функцію: він дозволяє пояснити, чому окремі адміністративно-правові проблеми у сфері релігії мають глибше походження, ніж це може здаватися при суто нормативному аналізі. Зокрема, питання правового статусу релігійних організацій, майнових відносин, присутності

релігії в публічному просторі, взаємодії конфесій із владою та меж державного втручання постають у дисертації як результат не лише чинного законодавчого регулювання, а й історично сформованих практик, інституційних інерцій і суспільних очікувань. Виходячи з цього дисертантові вдалося показати історичну зумовленість сучасної української моделі, її відмінність від радянської дозвільно-контрольної системи, а також складність переходу до демократичних, процедурно визначених і правових форм взаємодії держави з релігійними організаціями.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що вона поглиблює розуміння державно-конфесійних відносин в Україні як історично сформованої та водночас динамічної системи. Автор переконливо доводить, що сучасні моделі взаємодії держави і релігійних організацій не виникають ізольовано, а є результатом тривалої трансформації політико-правових режимів, зміни уявлень про свободу совісті, подолання радянської спадщини, становлення української державності та переосмислення місця релігії в публічному просторі.

Вагомим теоретичним результатом є також розгляд мегаполісу як простору, у якому різні історичні нашарування релігійного життя взаємодіють із сучасними адміністративно-правовими механізмами. Йдеться про сакральну спадщину, конфесійну пам'ять, пострадянські інституційні практики, нові форми релігійної присутності та виклики воєнного часу. Такий підхід дає змогу краще зрозуміти, чому регулювання державно-конфесійних відносин у великому місті потребує не лише юридичної точності, а й урахування історичного досвіду, конфесійної чутливості та соціокультурної специфіки міського середовища. Автор справедливо наголошує, що в державно-конфесійних відносинах Україна загалом поділяє засадничі європейські орієнтири – конституційну нейтральність держави, відсутність «державної церкви», рівність конфесій перед законом. Однак спадок пізньорадянських регуляцій та сучасні виклики, зокрема війна, безпековий режим, постсекулярні трансформації міського простору формують специфічні риси правозастосування на рівні великих міст.

Рецензована робота відповідає вимогам, які ставляться до дисертаційних досліджень. Її результати можна вважати достовірними, доброчесними і науково обґрунтованими. Доведено особистий внесок дисертанта у науку.

Наукові положення, винесені на захист дисертаційного дослідження, пройшли належну апробацію та отримали широке висвітлення у доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Основні результати дослідження оприлюднено у 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях категорії «Б», 4 публікаціях в зарубіжних наукових виданнях, серед яких 2 у виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus та Web of Science, 1 розділі колективної монографії англійською мовою, а також у тезах доповідей. Загальний обсяг та якість публікацій відображають належний рівень апробації результатів дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту, завершеності та оформлення дисертації.

Аналізуючи структуру та зміст роботи відмітимо, що в першому розділі дисертації розглянуто теоретичні та методологічні підстави дослідження державно-конфесійних відносин у просторі сучасного мегаполісу. Автор підходить до цієї проблеми не лише як до питання чинного правового регулювання, а як до явища, що має власну історичну динаміку. У розділі простежено зміну уявлень про місце релігії в публічному житті, трансформацію моделей взаємодії держави й релігійних організацій, а також вплив секулярних і постсекулярних підходів на сучасне осмислення релігійної присутності у великому місті. З історичної точки зору цінним є те, що дисертант не відриває мегаполісний вимір від ширшого процесу становлення української моделі державно-конфесійних відносин.

У другому розділі проаналізовано адміністративно-правові засади державно-конфесійних відносин в Україні з урахуванням їхньої історичної спадкоємності та трансформації. Автор розглядає розвиток законодавства про свободу совісті й діяльність релігійних організацій як частину ширшої історії переходу від радянської дозвільно-контрольної системи до демократичної моделі гарантування релігійної свободи. Такий підхід дає змогу краще зрозуміти походження окремих сучасних проблем, зокрема у сфері правового

статусу релігійних організацій, майнових питань, користування культовими спорудами, охорони сакральної спадщини та взаємодії конфесій із владою. Важливо й те, що дисертант враховує не лише профільне законодавство, а й суміжні правові механізми, які в умовах мегаполісу набувають особливого значення: земельні, містобудівні, культурно-спадщинні, безпекові та комунікативні.

Третій розділ присвячено аналізу локального рівня державно-конфесійної взаємодії та практичних механізмів її вдосконалення. На матеріалах міського середовища автор показує, що саме на рівні конкретної адміністративної практики виявляється реальна дієвість принципів свободи совісті, рівності релігійних організацій і світського характеру держави. У цьому розділі розглянуто повноваження органів публічної влади, роль профільних підрозділів, консультативних форматів, міжвідомчої координації, сервісних інструментів і цифрових рішень. Прикладний характер цього розділу полягає в тому, що він демонструє можливість переходу від загальних теоретичних положень до конкретних управлінських процедур, які мають забезпечувати передбачувану, прозору й недискримінаційну взаємодію з релігійними організаціями.

Загалом структура дисертації є послідовною і змістовно виправданою. Автор рухається від історико-теоретичного осмислення державно-конфесійних відносин до аналізу їхнього нормативного оформлення, а далі – до вивчення локальних практик функціонування цієї системи в умовах великого міста. Така логіка дозволяє показати, що сучасне адміністративно-правове регулювання у релігійній сфері є не лише сукупністю чинних норм і процедур, а результатом складної історичної еволюції, у якій поєднуються правові зміни, інституційна пам'ять, конфесійна різноманітність і нові виклики українського суспільства.

Висновки є цілком обґрунтованими, обумовленими метою та завданнями роботи, вирізняються фактологічною точністю та науковою новизною. Вони базуються на положенні, що мегаполісний вимір державно-конфесійних відносин слід розглядати як простір, у якому принципи свободи совісті та світськості виявляють свою реальну дієздатність лише за умови інституційної спроможності й процедурної визначеності публічної адміністрації, а секуляризм

виступає концептуальною рамкою публічної політики, що задає вимоги нейтральності, рівності та недискримінаційності у прийнятті управлінських рішень.

Дискусійні положення та побажання щодо змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, слід зазначити окремі питання, які можуть бути предметом подальшого наукового обговорення:

1. З огляду на історичну глибину заявленої проблематики, у роботі можна було б виразніше окреслити періодизацію розвитку державно-конфесійних відносин в Україні у XX – на початку XXI століття. Дисертант звертається до радянської спадщини, пострадянської трансформації та сучасних безпекових викликів, однак більш чітке розмежування цих етапів дозволило б краще показати, які елементи сучасної адміністративно-правової практики є наслідком попередніх історичних моделей, а які сформувалися вже в умовах незалежної України.

2. У дисертації слушно наголошено на значенні мегаполісу як особливого середовища державно-конфесійної взаємодії. Водночас із позиції історичного аналізу доцільно було б ширше показати, як змінювалася роль великого міста в релігійному житті України: від простору імперської та радянської адміністративної присутності до сучасного центру конфесійного плюралізму, громадської активності, міжрелігійної комунікації та боротьби за символічне значення міського простору.

3. В дисертації використовуються документи та інформаційні звіти відділу з питань релігій Управління у справах національностей та релігій Департаменту культури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Проте для забезпечення більшої обґрунтованості висновків варто було б залучити відповідні документи й інших міських рад великих українських мегаполісів (Львів, Харків, Дніпро).

4. В дисертаційному дослідженні доцільним було б ширше залучення матеріалів, що відображають не лише позицію органів державної влади чи місцевого самоврядування, а й історичну пам'ять самих релігійних спільнот. Документи громад, публічні звернення, матеріали церковної періодики, усні

свідчення й локальні конфесійні наративи дали б змогу побачити адміністративно-правові процеси також із боку релігійних організацій як історичних суб'єктів.

5. Окремої уваги заслуговує питання сакральної спадщини в міському просторі. У дисертації ця проблематика присутня, однак її можна було б ширше розгорнути саме в історичному аспекті: як об'єкти релігійної спадщини змінювали свій правовий, символічний і суспільний статус у різні періоди; як радянська політика секуляризації вплинула на сучасні майнові та культурно-спадщинні конфлікти; як пам'ять про попередні форми державного контролю над релігією позначається на нинішній взаємодії між владою та конфесіями.

6. Певні застереження викликає використання кейсів з УПЦ, зокрема історії з незаконною забудовою так званого «Десятинного монастиря» на території Національного музею історії України на Старокиївській горі як прикладу «колізії між інтересами релігійних суб'єктів, режимами охорони археологічної спадщини та містобудівними приписами» в ракурсі трактування дій УПЦ як таких, що спрямовані на захист інтересів релігійної громади (с. 62-63).

7. Список використаних джерел потребує технічної правки згідно з вимогами Національного стандарту України ДСТУ.

Зазначені зауваження та деякі дискусійні моменти суттєвим чином не впливають на наукову та практичну значущість і цінність дисертації, а висловлені міркування та побажання насамперед відображають складність обраної проблематики, що перебуває на перетині релігієзнавства, історії, права та публічного адміністрування, та мають в основному рекомендаційний характер.

В цілому, дисертаційна робота Янауера Мечислава Мирославовича «Адміністративно-правове регулювання державно-конфесійних відносин в Україні в умовах мегаполісу» підготовлена на належному науково-теоретичному рівні, є самостійним, оригінальним, завершеним дослідженням. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення. Дисертація відповідає вимогам, визначених наказом Міністерства освіти і науки

України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор Янауер Мечислав Мирославович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки зі спеціальності В7 Релігієзнавство.

Рецензент
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри історії
та етнології України
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова — Візер Світлана Олександрівна

Підпис Візер С.О.
засвідчую фах. в/п

